

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ О. О. БОГОМОЛЬЦЯ
Кафедра філософії, біоетики та історії медицини
ВІДДІЛЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ МЕДИЦИНИ ТА МЕДИЧНОЇ ЕТИКИ МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ КОМЕНСЬКОГО В БРАТИСЛАВІ (Словаччина)
ЦЕНТР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ "HUMANUS" (Болгарія)
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Кафедра релігієзнавства

ФІЛОСОФІЯ, РЕЛІГІЯ ТА МЕДИЦИНА В СУЧАСНУ ДОБУ

матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького)

11 – 12 червня 2025 р.

УДК 2+61] (062)

Р 36

Філософія, релігія та медицина в сучасну добу: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького). – К.: НМУ ім. О. О. Богомольця, ПП “Видавництво “Фенікс””, 2025. – 332 с.

ISBN 978-617-8310-48-6

Редакційна колегія:

Кучин Юрій Леонідович – ректор НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Науменко Олександр Миколайович – перший проректор з науково-педагогічної роботи та післядипломної освіти НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Земсков Сергій Володимирович – проректор з наукової роботи та інновацій НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Скрипник Рімма Леонідівна – проректор з науково-педагогічної роботи, міжнародних зв'язків та європейської інтеграції НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Саган Олександр Назарович – завідувач Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, професор.

Відповідальні редактори:

Васильєва Ірина Василівна – завідувач кафедри філософії, біоетики та історії медицини НМУ ім. О. О. Богомольця, професор.

Шевченко Сергій Леонідович – професор кафедри філософії, біоетики та історії медицини НМУ ім. О. О. Богомольця.

Рецензенти:

Гаврилюк Тетяна Вікторівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, права та соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Сторожук Світлана Володимирівна – доктор філософських наук, професор, професор кафедри української філософії та культури Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Затверджено до друку Вченою радою Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (протокол № 10 від 19 червня 2025 р.)

ISBN 978-617-8310-48-6

© НМУ ім. О. О. Богомольця, 2025

Секція II. ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ: МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ

Дзевульська І. В., Маліков О. В.,
НМУ імені О. О. Богомольця,
alexandrvm@ukr.net

РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ПРО НЕРВОВУ СИСТЕМУ У ПОГЛЯДАХ АРИСТОТЕЛЯ

Аристотель спеціально вивчав мозок та нерви, однак не мав чіткої уяви про нервову систему. У своїх працях він намагався надати пояснення про анатомічні особливості цих органів. Він розглядав головний та спинний мозок як цілком різні органи. Спинний мозок, позначений як хребтовий мозок, він ототожнював з кістковим мозком. Усі ці структури він вважав за похідні крові. “Що таке мозок – зрозуміло з того, – відмічав Аристотель, – що він являє собою переварене виділення кров’яного поживного матеріалу, який має розподіл у кістці...”. В іншому місці цієї ж книги можна прочитати: “...мозок за своєю природою також відноситься до крові і не має, як дехто вважає, здатності до сім’яутворення”. Вислів про те, що сім’я є виділенням або частиною мозку, наводився багатьма давніми вченими, зокрема Платоном – вчителем Аристотеля. За Платоном, мозок вкладено у окремі кістки, черепну коробку та хребтовий канал, тобто в “перепони на кшталт каміння”, для захисту цього сім’я. Він ототожнював кістковий мозок не лише зі спинним, але й з головним, однак це ствердження заперечував Аристотель, який підкреслював: “адже дехто головний мозок вважає мозком та початком мозку”, через те, що можна бачити його неперервний зв’язок з хребтовим мозком. Але можна казати, що головний мозок за своєю природою являє пряму протилежність мозку, адже головний мозок – найхолодніша частина тіла, проте мозок гарячий за своєю природою: це доводить його жирний відтінок та вміст жиру. Про те, що мозок є теплим, свідчить багато факторів, так як і те, що він є найбільшою безкровною вологою у всьому тілі (він не містить жодної краплі крові) та найбільш щільною”. Ще раніше, у своїй великій роботі “Історія тварин” він писав: “Мозок у всіх тварин безкровний і не містить вен”. Аристотель дійшов невірної висновку щодо діяльності головного мозку, але використовував при цьому об’єктивні дані. Речовина мозку, насамперед біла, ззовні насправді видається безкровною. У зв’язку з цим, а також через свої помилкові судження щодо ролі серця, він сформулював фантастичне уявлення про діяльність головного мозку. Аристотель вважав, що мозок існує заради серця. У трактаті “Про виникнення тварин” написано: “Внаслідок того, що початок відчуттів знаходиться у серці, він виникає першим у всьому тваринному; через притаманну йому теплоту, зверху, де закінчуються вени, утворюється протилежна серцевій теплоті холодна частина, – головний мозок”. Відповідно своїм теологічним поглядам, він вважав, що цей орган спеціально створений природою аби зменшити надлишок тепла у серці.

Те, що Аристотель вивчав головний мозок різних тварин, не викликає

сумніву. Вірогідно, він також вивчав і мозок людини. “Серед усіх тварин, – писав він, – людина має найбільший мозок. У чоловіків він більший, ніж в жінок, так як у людей місця біля серця та легень – найбільш теплі та повнокровні”.

Не визнаючи головний мозок самостійним органом, Аристотель розглядав його як допоміжну ланку в діяльності серця та надавав йому роль холодильника. Він вважав, що судини головного мозку входять лише в оболони, а не у речовину мозку. У трактаті “Про частини тварин” він писав: “Головний мозок врівноважує теплоту та кипіння у серці, щоб і ця частина отримала помірну теплоту від кожної з вен...”.

Аристотель заперечував зв'язок головного мозку з органами чуття та підкреслював, що мозок “не має неперервного зв'язку з чутливими частинами, це зрозуміло і для ока, але ще більш з того, що дотик до нього не викликає жодного відчуття” і додавав, що “причиною відчуття він не є, бо сам позбавлений відчуттів, які йдуть від серця”. Чому орган зору розміщується біля головного мозку, він пояснює так: “Зір у всіх, хто його має, з розумних міркувань розміщується біля мозку, адже мозок вологий та холодний, зір за своєю природою є водою, а вода серед усіх прозорих тіл легше зберігається”. Аристотель не припускав зв'язку головного мозку з органом смаку, а відчуття смаку розглядав як різновид дотику.

З ім'ям Аристотеля пов'язували уявлення про те, ніби серце є початком нервів. У добу Ренесансу багато хто дотримувалися такої ж думки. Г. Галілей (1564-1642 рр) ще у XVII ст. висміював їх у своєму відомому діалозі. Ця думка склалася з часів Галена і заснована на вислові Аристотеля: “Серце має значну кількість нервів, і це нормально, адже від нього йдуть рухи”. Немає сенсу доводити, що у даному вислові Аристотель мав на увазі сполучнотканинні утворення серця і, передусім, сухожилкові нитки, заслінки клапанів та ін. Між тим Гален, щодо нервів, органів чуття, відмічав: “Аристотель не намагався пояснити призначення жодної з цих частин, зокрема нервів серця; адже головний мозок – початок усіх цих нервів...”. На цю критику гостро реагував Фарабі: “Я не знаю, що змусило Галена у багатьох місцях багатослівно дорікати Аристотелю через те, що у серці багато нервів і що у мозку вони взагалі відсутні”. Між тим він власне визнає наявність у серці чималої кількості тіл, які він називає зв'язками та червоподібними тілами. Вони ж сутність тих речей, які Аристотель називав нервами, а не ті, що тягнуться до очей та вух від мозку. Отже, Фарабі вірно зрозумів думку Аристотеля про “нерви серця”. Ібн Сіна писав: “Серце має два багатих на нерви придатки у вигляді вушок...”. Тут він вкотре поступається авторитету Аристотеля.

Фарабі та Ібн Сіна багато зробили задля збереження ідей Аристотеля в анатомії. Ще далі просунули аристотелізм у біології іспано-арабські лікарі Ібн Баджа (1070-1138 рр), Ібн Туфейль (1110-1185 рр) та, насамперед, Ібн Рушд (1126-1198). Ібн Баджа затвердив перипатетизм в Андалузії. На його еволюційні погляди, викладені у “Книзі про душу”, безпосередньо впливали ідеї Аристотеля та Фарабі. Анатомічні дані, використані Ібн Туфейлем у романі “Хай, син Якзана” були запозичені з робіт Аристотеля, Галена та Ібн Сіни. Найвідомішим дослідником Аристотеля на період Середньовіччя був Ібн Рушд. Його медичний трактат “Колліят” отримав чималу популярність

у Європі. Аверроїзм став подальшим розвитком аристотелізму. Аверроїсти розповсюджували справжньонаукові погляди Аристотеля. Вони сприяли організації відомого Падуанського університету (1222 р), де згодом було засновано сучасну анатомію. Аверроїстом був відомий анатом Алессандро Ачілліні, названий “другим Аристотелем”. Він досліджував шлуночки головного мозку, вивчав спинний мозок, відкрив блоковий нерв і т. ін. У збереженні аристотелівського поняття про нерви важлива роль відводиться Альберту Великому. В основу його капітальної роботи про тварин (“De Aimalibus”) було покладено, головним чином, біологічні роботи Аристотеля, перекладені з арабської мови на латинь. Недарма Альберт Великий також плував нерви із сухожилками. “De Aimalibus” був доволі популярною роботою за доби Ренесансу. Висновки Аристотеля про розвиток справжньої наукової думки у Європі навіть у XVI-XVII ст. вважались недоторканими.

Література:

1. Аристотель. Historia animalium. The Works of Aristotle. Vol. 4, Oxford, 1956.
2. Черкасов В. Г., Дзевульська І. В., Маліков О. В. Аристотель: його погляди на анатомію людини. Нове у медицині сучасного світу. 2019. С. 89-92.

Розовик О. Д.,
НМУ імені О. О. Богомольця,
lesya1988@gmail.com

ХАРИТИНА ПЕКАРЧУК – ОРГАНІЗАТОРКА МЕДИЧНО-САНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В АРМІЇ УНР

Про жінок у армії УНР відомо мало. Наявна інформація про поодинокі випадки участі жінок у військових діях в основному як сестер-жалібниць. Крім цього, жінки працювали у розвідці а також виконували канцелярську роботу. У армії УНР загалом налічувалася 41 жінка нагороджена відзнакою – Хрестом. Також відомо про трьох жінок які були сестрами-жалібницями у Першому кінному полку Чорних Запорозжців [4, с. 10].

Серед воячок та сестер-жалібниць виокремлюється постать Харитини Пекарчук (Ізбичкої) – полячки за походженням але з чіткою українською самоідентифікацією. Харитина мала патріотичну позицію з юних років. У Криму, де мешкала її родина, вона відвідувала різні українські культурні заходи, декламувала вірші Т. Шевченка перед однокурсниками гімназії. Великий вплив на світогляд Харитини мав Петро Близнюк – чиновник сімферопольської повітової земської управи, якого пізніше за радянських часів було засуджено у справі СБУ. З 1915 по 1918 р. Харитина працювала у Таврійській губернській земській управі, паралельно навчаючись на курсах сестер-жалібниць [1, с. 129, 131]. Також у цей час, українська діячка, разом з П. Близнюком та його дружиною, активно брала участь у заснуванні місцевої “Просвіти” а також у написанні україномовної версії програми УПСР.